

Norra Kärr

Arkeologisk utredning etapp 1 inför vindkraftetablering
inom fastigheten Norra Kärr 1:2 m.fl., Gränna socken i
Jönköpings kommun, Jönköpings län

Norra Kärr

Arkeologisk utredning etapp 1 inför vindkraftetablering inom fastigheten Norra Kärr 1:2 m.fl., Gränna socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län.

Rapport, foto och ritningar: Mikael Nordström
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2010

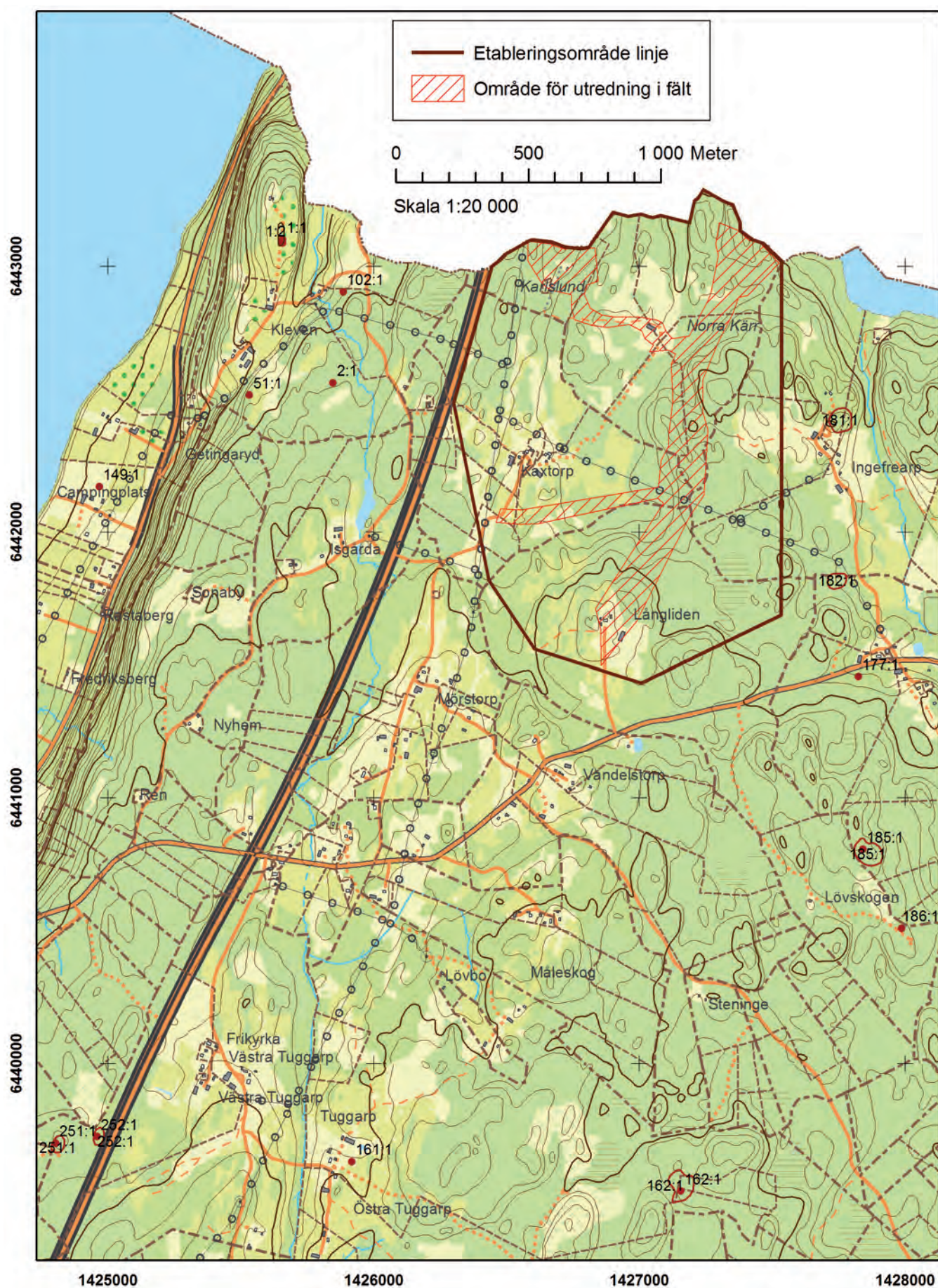

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	6
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	6
Resultat.....	6
Vägarnas värden.....	7
Om föränderlighet.....	7
Historisk kartanalys.....	8
Fältinventering	10
Sammanfattning och åtgärdsförslag.....	13
Lagskydd och ärendegång.....	14
Administrativa uppgifter.....	15
Referenser.....	16

Bilagor

- Bilaga 1. Översikt i förhållande till äldre kartor, 1-3
- Bilaga 2. Detaljkartor Norra Kärr, 2000-tal, 1950-tal, 1816 och 1718
- Bilaga 3. Detaljkartor Karlslund, 2000-tal, och 1950-tal

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7E 8f. Utredningsområdet är markerat. Skala 1:20 000.

Inledning

Med anledning av planerad vindkraftsetablering inom fastigheterna Norra Kärr 1:2, 1:3 och 1:4 har Jönköping läns museum genomfört en arkeologisk utredning, etapp 1. Uppdraget genomfördes i april–maj 2010. Etableringsområdet omfattade ca 183 ha och utredningsområdet ca 36 ha. Totalt planeras tre verk inom området. Till verken kommer nya väganslutningar som dels berör upprustning av äldre vägsträckningar, dels helt nya vägdragningar (figur 1). Beställare av utredningen var Gränna Energi AB genom Eric Paulsson, Vindkrafts-Gruppen. Historisk kartanalys genomfördes av kulturgeograf Ådel V Franzén och fältinventeringen av Mikael Nordström som också var rapportansvarig. Båda är verksamma vid Jönköpings läns museum.

Bakgrund

Under senare år har intresset för etablering av vindkraft ökat markant i länet. Läns museet ställer sig positiv till vindkraftetableringarna och anser att satsningen på förnyelsebara energikällor är ett steg på vägen mot ett hållbarare samhälle samt ett sätt att uppfylla de nationella miljömålen. Icke desto mindre kan intressekonflikter uppstå när det gäller vindkraftverken, tillfartsvägar och servicevägars placering i landskapet. Ofta kan intressekonflikter undvikas genom att man från antikvarisk sida tydligt pekar på vilka fornlämningar, utvärderade byggnader, rika kulturmiljöer eller riksintressen som befinner sig i eller i anslutning till området för den tänkta etableringen.

Ibland planeras etableringar av vindkraftverk i områden där inga kända fornlämningar har registrerats och där inga övriga intressen har pekats ut i kartor eller utredningar från kulturmiljövårdens sida. Dessa områden är ibland oproblematiske. Dock finns områden där man ur kulturmiljösynvinkel kan misstänka att hittills oupptäckta fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar kan förekomma. Det berörda området är ett sådant.

Målsättning och metod

Målsättningen med den arkeologiska utredningen var att fastställa förekomst av fasta forn- och kulturlämningar samt få indikationer på lämningar som kan vara dolda under markytan. Vidare syftar utredningen till att sätta in det aktuella området i en kulturhistorisk kontext.

Utredningen bestod av arkivgenomgång, analys av historiska kartor samt fältinventering. Nya lämningar som påträffades i fält mättes in med hand-gps och handdator, med en noggrannhet på ca 5-15 m, och beskrevs för införande i FMIS.

Topografi

Området är beläget i den nordligaste delen av Gränna socken på gränsen mot Östergötland. Det är kuperat, bitvis kraftigt, och till stora delar skogbeksätt med inslag av våtmarker. I området finns också ett alltmer igenväxande odlingslandskap.

Berggrunden består bland annat av nefelinsyenit och är ett riksintresse för naturvård. Området är inmutat och brytningsvärdet ligger i de höga halterna av alkalina metaller. Brytning av mineraler har pågått i olika omgångar sedan 1949 (Natur – Jönköpings län 1993, s 198 samt länsstyrelsens informationsskylt vid Norra Kärr).

Fornlämnings- och kulturmiljö

Området där de planerade vindkraftverken ska etableras ligger på höjderna nordost om Gränna inte långt från Brahehus och grevskapet Gränna–Visingsö, som förknippas med en rik kulturbild.

I området där vindkraftsverken föreslås placeras finns före utredningen inga kända fornlämningar. I det historiska kartmaterialet finns dock både torpmiljöer och äldre bytomter. Till flera av dem hör också fossila åkrar i form av röjda åkerytor, röjningsröseområden, terrasser och åkerhak. Majoriteten av den fossila åkermarken kan i sin sista fas kopplas ihop med den brukning av marken som syns i 50-talets ekonomiska karta.

Inom etableringsområdet finns fyra bebyggelseenheter – Kaxtorp, Långliden, Norra Kärr och Karlslund, varav de två sistnämnda idag är övergivna.

Resultat

Några förhistoriska lämningar var inte kända i området sedan tidigare och har heller inte påträffats vid fältinventeringen. Människor har dock vistats i området i alla tider, men några permanenta bosättningar var det troligen inte fråga om. Vid en förundersökning vid Lilla Boefalls bytomt 2009 påträffades exempelvis en förhistorisk härd som av allt att döma enbart representerade ett tillfälligt besök (Nordström 2010). Den mänskliga närvaron av mer permanent karaktär kan i huvudsak antas ha etablerats under medeltid och senare. Äldst tycks Norra Kärr vara med belägg från 1433. De övriga nämns i de äldsta av kronans jordeböcker från 1540.

Ortnamnet 'Kaxtorp' är känt sedan 1540 – *Kaxtørp*. Förleden är *kak*, 'hundkex' eller möjligen binamnet Kak med efterleden *torp* 'nybygge' (Agertz 2008, s 136).

Platsen med namnet 'Långliden' är känt sedan 1540 – *Laangli-idhom*. Förleden är *lång*, 'långsträckt' med efterleden *lid* 'slutning' (Agertz 2008, s 157).

Som redan nämnts förekommer ortnamnet 'Kärr' redan 1433 –

FIGUR 2. Ett av förslagen på ny anslutningsväg är tänkt att utgå från Långliden. Dagens väg fotograferad från bebyggelsen mot söder.

Kaer och i jordeboken 1541 – *Ker*. Kärr betyder helt enkelt sumpmark eller moras och var mer vattendränkt än *maden* (Agertz 2008, s 147). Huruvida 'Kärr' här avser Norra Kärr är dock något oklart.

Genom Gränna hembygdsförenings torpinventeringar är ett stort antal torp och backstugor kända (Torpregistret 2003, se även hemsidan www.grennahembygd.se). Flertalet av dessa är dock inte inregistrerade i Riksantikvarieämbetets sökdatas för fornlämningar i Sverige (www.fmis.raa.se). En handfull sådana platser, med ursprung i 1800-talet, finns inom etableringsområdet under fastigheten Norra Kärr:

- 'Simon på Kärr' (Grenna hbf nr 619) samt en plats skyltad med 'Handelsbod' (Grenna hbf nr 618). Den sistnämnda bebyggelsen finns med på 50-talsekonomen. Idag återstår en husgrund (ID 2 respektive 3).
- Backstugan 'Jeppalyckan' (Grenna hbf nr 620). (jfr ID 7).
- Förpantingslägenheten Karlslund (Grenna hbf nr 196). Uppförd 1868 och övergiven senast 1925 enligt den skylt på platsen som så sakteliga omsluts av syrenbuskar (ID 11).
- Backstuga? (Grenna hbf nr 662). "Engblommastället" enligt skylt på platsen. (ID 10).

Vägarnas värden

Vägar är som blodflödet i en trakt. De förenar alla platser med varandra och har som regel hög ålder. Betydelsen av vägarna kan inte överskattas och bör om möjligt hanteras varsamt vid exploatering.

Uppgifter om vägar och väghållning i Grännatrakten finns hos Jonas Allvin och prosten Johan Helin (Allvin 1993, s 81f och Helin 1937, s 21).

Vindkraftsutbyggnadens påverkan på vägarna i området är en delikat fråga. För att kunna transportera verken kan vägar behöva breddas och kurvor rätas ut. Vägarna i området är av relativt hög ålder. Färdstråken mellan befintliga och övergivna boställen är med stor sannolikhet åtminstone till delar medeltida.

Det är viktigt att anläggandet av transport- och servicevägar anpassas i området. Enligt det aktuella förslaget kommer de gamla färdvägarna att påverkas och därmed också förståelsen för hur landskapet vuxit fram. Hanteringen av vägarna inför etableringen bör därför utredas noggrant.

Om föränderlighet

Landskapet förändras ständigt. Det som var nya störande element i landskapet för några decennier sedan är numera en välintegrerad del. Idag är spannmålssilon, telefonstolpar och kraftledningar inget som närmare påverkar vår visuella upplevelse av landskapet. Dessa

FIGUR 3. Karlslund. ID 10. Fortfarande finns torpbebyggelse kvar i området, men är sedan en tid övergivet.

FIGUR 4. Inbäddad i skog och grönska finns fortfarande rester av en gårdsgård. Vid verk 3, Karlslund, på gränsen mot Östergötland.

FIGUR 5. Äldre vägparti söder om Norra Kärrs gårdstomt, inte långt från källan ID 6. Den fortfarande stående ladan vid Norra Kärr är synlig genom trädridån.

element är – på samma vis som bondgårdar och lövträdsalléer – en del av helheten. Och vi som betraktare har helt enkelt vant oss. Vindkraften är under uppbyggnad och i framtiden kommer den att vara en lika integrerad del av vår upplevelse av landskapet som alla andra element. När vindkraftverken är på plats blir också de en del av landskapets helhet.

Historisk kartanalys

En genomgång av befintligt kartmaterial vid lantmäteriet har gjorts (www.lantmateriet.se). Fastigheterna Kaxtorp, Långliden och Norra Kärr berörs av den kommande exploateringen.

Etableringsområdet för vindkraft är en del av ett landskap där en kraftig kolonisationsfas av mindre bebyggelseenheter skedde under perioden ca 1550-1650, främst som dagsverkstorp och hantverkstorp under Visingsborgs grevskap. Dessa kunde vara kortlivade och kan i dag endast spåras genom äldre kartor eller genom fältinventering. Redan en genomgång av det äldre kartmaterialet över Norra Kärr antyder förekomst av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i området. En geometrisk avmätning från 1718 visar att en backstuga vid namn Jäppahemmet fanns söder om själva gården Kärr. Denna enhet, som bör ha rötter i 1600-talet finns inte med i senare kartor över området. Vad gäller lämningar efter efterreformatorisk bebyggelse- och produktionsverksamhet lyfts dessa fram som lämningar med stor vetenskaplig potential i Arkeologiskt program för Jönköpings läns museum (2005, s75ff).

Att man befinner sig i en utmarkskontext dominerad av storblockig morän, berg i dagen och varierande topografi framgår av de topografiskt anpassade, närmast flikiga åkerytorna med många röjningsrösen och stora impediment insprängda i åkermarken. I en karta över Gränna häradsallmänning från 1744 beskrivs marken som stenig och granbeväxt och föga duglig till odling. Vad gäller byarna och gårdarnas utseende och arrondering av åker och äng följer dessa det mönster vi finner överallt i de småländska skogsbygderna. Att man fortfarande brukar åkerjorden med årder vid tiden för storskiftet (Ingefredarp: enskifte 1826) framgår tydligt av de många röjningsrösen i åkermarken. I kartan över Långliden som tillkommer ca 100 år efter de andra finns också röjningsrösen i åkermarken även om de inte ligger lika rätt som på de andra byarnas åkrar, och de många stentipparna i åkerkanterna visar att man vid denna tid påbörjat arbetet med att plocka ihop små röjningsrösen till större stenkoncentrationer i åkerkanterna.

Centralt i inägomarken finns tomten. Tämligen unikt för Jönköpings län är de sena regleringarna av tomtmarken i solskiftesmönster som sker vid tiden för storskiftet. Inom det aktuella området är det bara Kaxtorp som visar på att en reglering av tomtmarken skedde i samband med storskiftet år 1805. På kartan ligger de tre gårdarna A, B och C inreglerade på en rektangulär bytomt med bandformiga

FIGUR 6. ID 7. På 1718 års karta finns ett torp benämnt Jeppahemmet. Ca 250 m NO om torpet ligger Norra Kärrs gård.

FIGUR 7. ID 7. På det trädbevuxna impedimentet i bildens bakre del låg enligt 1718 års karta ett torp benämnt Jeppahemmet. En skylt med texten "Jeppalyckan" är uppsatt en bit därifrån.

ID	Lämningstyp	Beskrivning	Status	Åtgärd
1	Fossil åker	Röjningsrösen, inom ett ca 250 m långt och ca 50 m brett område (NNO-SSV), fördelade på tre mindre koncentrationer, bestående av ett 20-tal röjningsrösen, ställvis blandad karaktär, runda till oregelbundna ca 1,5-3 m i d, 0,3-0,8 m h av i huvudsak 0,2-0,4 m st stenar, ställvis större och i vissa fall intill jordfasta block. Röjda ytor.	R	FU om de berörs
2	Lägenhetsbebyggelse	Husgrund, historisk tid. Rektangulär, ca 6x5 m stor förhöjning, ställvis synliga syllstenar. Skyltad "Handelsbod" av Gränna hembygdsförening. Huset finns med på 50-talsekonomen.	ÖKHL	Hänsyn. Dokumentation
3	Lägenhetsbebyggelse	Enligt skylt skall här ha legat ett torp. Texten anger "Simon på kärret". Platsen belägen inom Norra Kärrs sentida gårdstomt, som var bebyggd med minst tre hus på 1950-talet enligt ekonomisk karta. En av dessa husgrunder (med inslag av betong) kunde delvis iakttas. Återstår gör också en jordkällare samt kulturväxter, bl a två hamlade askar.	ÖKHL	Hänsyn. Dokumentation
4	Gränsmärke?	Uppgift om gränsten, ej återfunnen.	ÖKHL	Berörs troligen ej, annars hänsyn
5	Bytomt/gårdstomt	Norra Kärrs gamla tomt, ca 50x50 m, utsträckning enligt geometrisk avmätning från 1718. Vid storskiftet 1816 har tomten fått ett nytt nordligare läge.	R	FU
6	Brunn/kallkälla	Kallkälla, oregelbunden, ca 2x3 m stor intill berg i dagen, 1-2 meter Ö om äldre väg. Källan finns markerad på storskifteskartan över Norra Kärr 1816.	ÖKHL	Hänsyn. Dokumentation
7	Lägenhetsbebyggelse	Torp, enligt geometrisk avmätning från 1718. På kartan står "Jeppahemmet". Inga husgrunder synliga. Platsen belägen på impediment i öppen mark. Platsen beväxt med ett tiotal större lövträd. Området runt omkring var uppodlat enligt 50-talsekonomen. I området finns också röjningsrösen av yngre karaktär. Ca 65 m NNV om denna plats finns en skylt uppsatt av hembygdsföreningen, med texten "Jeppalyckan".	R	Berörs ej
8	Minnesmärke?, sentida	Stenröse, spetsigt, ca 2 meter högt, vid basen ca 1 meter i diameter. I tät granplantering.	ÖKHL	Berörs troligen ej
9	Fossil åker?	Röjningsrösen, 2 st inom 10 m, glesa 2-3 m i diameter, glesa, varav den ena intill ett block. Granskog	ÖKHL	Ingen åtgärd
10	Lägenhetsbebyggelse	Enligt skylt skall här ha legat ett torp "Engblommastället". Hur det förhåller sig till det torp som fortfarande ligger kvar är oklart. Torpet är övergivet, men det finns fortfarande kvar kulturväxter i form av syrener mm.	ÖKHL	Hänsyn. Dokumentation
11	Lägenhetsbebyggelse	Enligt skylt skall här ha legat förpantningsstället "Karlslund", bebott mellan 1868 och 1925. Kulturväxter i form av syrener omger skylten.	ÖKHL	Hänsyn. Dokumentation
12	Fossil åker	Röjningsrösen, en mängd sentida röjningsrösen i anslutning till delvis fortfarande brukad mark. Ej närmare beskrivna.	ÖKHL	Ingen åtgärd

tomter till de tre gårdarna. Varken i Kärr eller i Ingfredarp kan sådana regleringar skönjas eftersom något behov av reglering knappast förelåg hos dessa små enheter. Kärrs bytomt hade dock flyttats något norrut, i storskifteskartan från 1816, i förhållande till den tomt som redovisades på 1718 års karta.

Kärr, Ingfredarp och Xaktorp har åker- och ängsgården som närmast propellerformigt utgår från bytomtens nav. Norra Kärr praktiserade tvågårdssystem och troligen tvåsäte vid tiden för karteringen 1816, medan tregårdssystemet (och därmed troligen tresäte) praktiserades i Ingfredarp och Xaktorp. Den enda kartan över Långliden från 1902 antyder fyra åkergården, men vid denna tid var de traditionella odlings- och fredningssystemen inte längre relevanta begrepp då de moderna växtföljderna hade införts sedan ca 1800-talets mitt.

FIGUR X. Tabell över nyregistrerade lämningar.

FIGUR 8. Kuperad terräng vid verk 1, på gränsen mot Östergötland. Uppgift om gränsmärke finns på platsen, men kunde inte med säkerhet identifieras vid inventeringen.

FIGUR 9. Røjningsröse inom ID 1.

FIGUR 10. ID 2. Skyltad husgrund - "Handelsbod" - vid Norra Kärr.

FIGUR 11. ID 3. Lägenhetsbebyggelse "Simon på Kärr". Skylt uppsatt av Gräna hembygdsförening.

FIGUR 12. ID 5. Platsen för Norra Kärrs gamla gårds-tomt enligt 1718 års karta.

Fältinventering

Fältinventeringen ägde rum i april–maj under begynnande grönska. Tidens vingslag gjorde sig genast påmind vid vandrigen längs de gamla, idag sparsamt använda, färdvägarna som löper genom området. Vägarna är kanske de äldsta spåren av människan och de är av nödvändighet oftast väl anpassade till terrängens topografi. Området är bitvis mycket kuperat med markerade höjder i huvudsak belägna i skogsmark eller på kalhyggen. Landskapet präglas i sydväst, söder om Kaxtorp, av åkrar som idag förvandlats till hagmark.

I området runt Norra Kärrs tomt har stora delar av 1900-talets åkrar delvis planterats igen med gran, men delar ligger också kvar som öppen hagmark. Utifrån kartmaterialet vet vi att odling förekom i dessa områden en bit in i andra halvan av 1900-talet. Røjningsrösena, som tydligt kan knytas till 1950-talets odlingsmark enligt ekonomiska kartan från 1954, finns markerade på [FIGUR 13], men har inte tagits med i tabellen. De betraktas som övriga kulturhistoriska lämningar och föranleder endast hänsyn. I övrigt anser vi inte att några åtgärder behövs.

ID 1. Fossil åkermark, område med røjningsrösen

Røjningsrösen, ett 20-tal inom ett ca 250 m långt och ca 50 m brett område, fördelat på tre mindre koncentrationer. Längst i norr ligger de i skogsmark och längst i söder ute på ett kalhygge [FIGUR 9]. Røjningsrösena är 1,5–3 meter i diameter bestående av i huvudsak 0,2–0,4 m stora stenar. I några fall har man utnyttjat större block kring vilka man slängt røjningsstenen. Tydligt røjda ytor på en del ställen. I det äldre kartmaterialet finns inga åkrar inom aktuellt område. Røjningsröseområdet bör bedömas som fast fornämning, trots att det finns enstaka røjningsrösen av yngre karaktär.

Status: R, fast fornämning.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning.

ID 2. Lägenhetsbebyggelse, husgrund, sentida

Huset var bebott in i andra halvan av 1900-talet och finns med på 1950-talets ekonomiska karta. Idag återstår en husgrund, ca 5 x 6 m stor. På platsen finns en skylt med texten "Handelsbod" uppsatt av Gräna hembygdsförening (GHF 618).

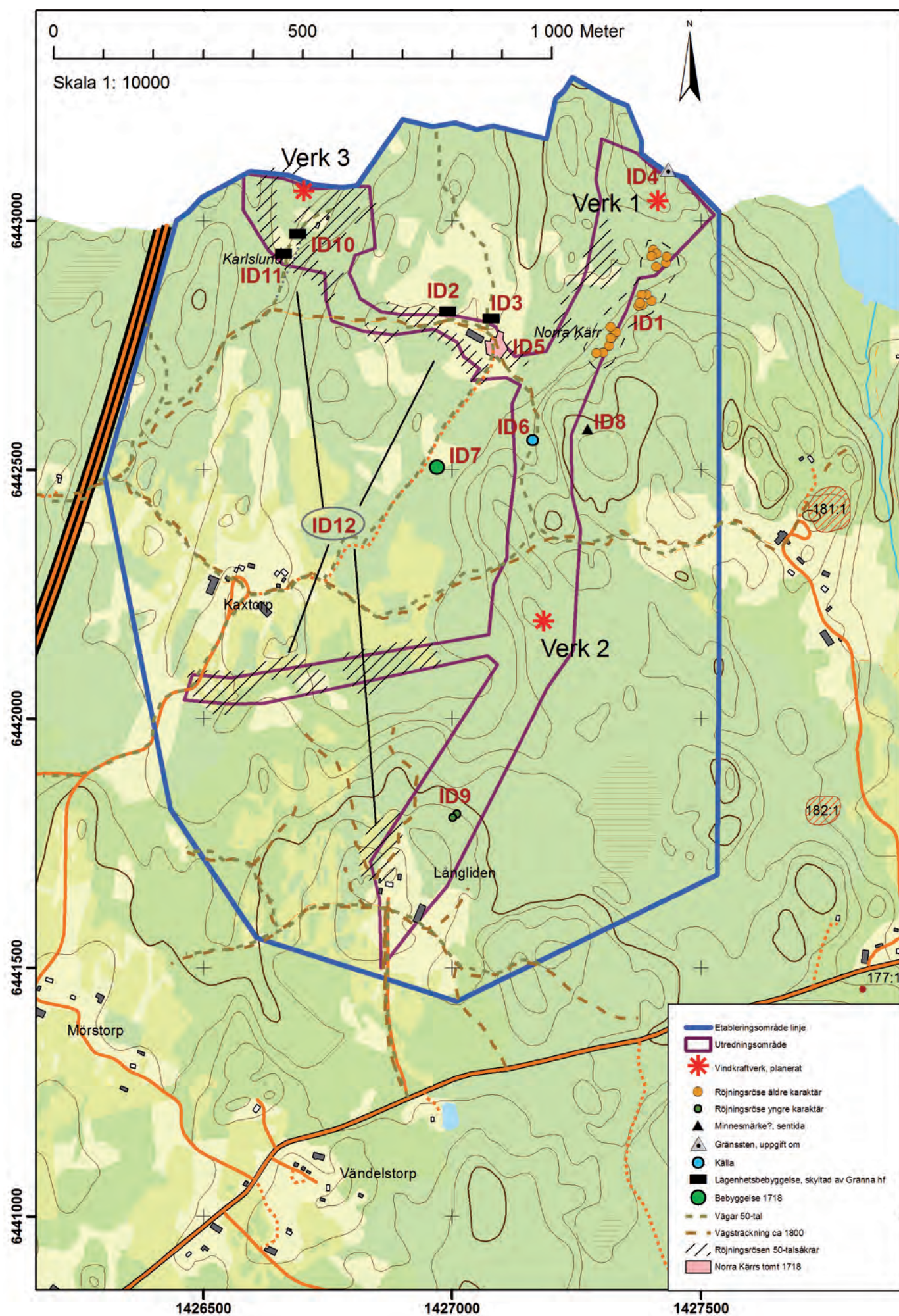
Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Åtgärdsförslag: Berörs troligen ej, annars hänsyn, dokumentation.

ID 3. Lägenhetsbebyggelse

På platsen finns en skylt som anger "Simon på kärr" uppsatt av Gräna hembygdsförening (GHF 619). Den är uppsatt inom Norra Kärrs tomt, som var bebodd fram till andra halvan av 1900-talet. Ladugården står kvar, i övrigt är all bebyggelse riven. Ett par husgrunder finns inom området som motsvaras av de som finns angivna

FIGUR 13. Utredningsområden samt nypåträffade lämningar.

FIGUR 14. ID 6. Källa som också finns omnämnd i de äldre kartorna.

på 1950-talets ekonomiska karta [BILAGA 1]. Jordkällare finns också kvar. Det finns även ett par hamlade askar. Öster om tomten har det grävts en större dammanläggning.

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Åtgärdsförslag: Hänsyn, dokumentation.

ID 4. Gränsmärke, uppgift om

Enligt Pro Naturas rapport skall det finnas en gränssten vid fastighetsgränsen mot Kopparp, Östergötland. Terrängen är mycket kuperad och längs gränsen går ställvis en gårdsgård med taggtråd. Någon gränssten kunde inte hittas, men flera större block finns i det aktuella området i linje med ägo gränsen. Berörs troligen ej.

ID 5. Gårdstomt, Norra Kärr

Norra Kärrs äldre gårdstomt finns belagd i den karta (mätning) som upprättades 1718. Hundra år senare, i 1816 års storskifteskarta, hade tomten flyttats något norrut. Inom det gamla tomten finns en modern husgrund efter 1900-talsbebyggelse. I övrigt noterades inga "äldre" spår.

Status: R, fast fornlämning.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning.

ID 6. Källa

Vid äldre vägsträckning (idag skogsväg), intill berg i dagen, finns en vattenspegel (naturlig källa?) som överensstämmer med läget för den källa som finns angiven i storskifteskartan från 1816.

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Åtgärdsförslag: Hänsyn, dokumentation.

ID 7. Lägenhetsbebyggelse

I den geometriska mätningen av Norra Kärr som gjordes 1718 finns ett torp benämnt Jeppahemmet markerat på kartan, ca 300 meter söder om gården Norra Kärr. Det har troligen rötter ner i 1600-talet. Ca 100 meter NV om denna plats finns en skylt uppsatt av Gränna hembygdsförening med texten "Jeppalyckan" (GHF 620).

Status: R, fast fornlämning.

Åtgärdsförslag: Berörs ej.

ID 8. Minnesmärke?, stenröse, sentida

Stenröse, konformat, ca 2 meter högt, vid basen ca 1 meter i diameter, beläget i tät granplantering. Ser relativt nyuppfört ut.

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Åtgärdsförslag: Berörs ej.

ID 9. Röjningsrösen

Två röjningsrösen, glesa, ca 2 m i diameter belägna i tät gran-skog.

FIGUR 15. ID 8. Minnesmärke? Ett stenröse, ca 2 m högt, troligen inte så gammalt att döma av lavtillväxten.

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.
Åtgärdsförslag: Ingen åtgärd.

ID 10. Lägenhetsbebyggelse

Platsen skyltad av Gränna hembygdsförening "Engblommastället" (GHF 620). Oklart om detta är identiskt med befintlig idag övergivna bebyggelse

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Åtgärdsförslag: Hänsyn, ingen övrig åtgärd.

ID 11. Lägenhetsbebyggelse

Torp bebott mellan 1868 och 1925. Platsen skyltad av Gränna hembygdsförening "Karlslund" (GHF 196). Skylten är inbäddad i syrener.

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Åtgärdsförslag: Hänsyn, ingen övrig åtgärd.

ID 12. Områden med röjningsrösen, sentida

I anslutning till 1900-talets åkermark, i dag belägna i bland annat granskogsplanteringar (vid Norra Kärr och Karlslund) och hagmark (vid Kaxtorp) finns rikligt med röjningsrösen samt någon enstaka stenmur. Dessa har endast manuellt markerats på kartan då de bedömts vara sentida.

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Åtgärdsförslag: Hänsyn, ingen övrig åtgärd.

Inga egentliga boplatsslagen har identifierats inom utredningsområdet, men det kan naturligtvis inte uteslutas att vissa mindre nedslag skulle kunna finnas som vid till exempel Lilla Boefall, där det påträffades en ensam förhistorisk härd/eldstad (Nordström 2010).

Sammanfattning och åtgärdsförslag

Inom det aktuella utredningsområdet har ett flertal nya kulturlämningar framkommit, men också ett par fasta fornlämningar. Inga lämningar av förhistorisk karaktär har kunnat påvisas, men bebyggelseenheter av medeltida ursprung kan antas finnas i området.

Områden med fossil åkermark i form av röjningsrösen förekommer rikligt. Det stora flertalet kan dock knytas till sentida odlingsfaser fram i 1900-tal (ID 12). Det finns emellertid ett antal röjningsrösen (ID 1) längst i nordost som ligger utanför de områden som i det äldre kartmaterialet kan beläggas varit uppodlade. Även om det finns enstaka röjningsrösen av yngre karaktär även här bedöms merparten vara äldre. Dessa får betraktas som fast fornlämning.

Fast fornlämning är också Norra Kärrs gamla gårdstomt (ID 5) som sannolikt har rötter i 1600-talet och kanske tidigare.

Bland de övriga kulturhistoriska lämningarna kan nämnas en

FIGUR 16-17. Kulturlandskap vid föreslagen ny anslutningsväg söder om Kaxtorp. Exempel på sentida fortfarande brukad odlingsmark, ID 12.

källa (ID 6) och bebyggelselämningar i form av torp och backstugor (ID 2, 3, 10 och 11).

Inga boplatslägen har identifierats.

Området kommer naturligtvis att förändras vid uppförandet av verken, inte minst de nyanlagda vägarna dit kommer att göra ingrepp i kulturlandskapet. Det är därför viktigt att det görs så skonsamt som möjligt för att minimera påverkan på de ovannämnda övriga kulturhistoriska lämningar som finns inom utredningsområdet.

För detaljerade åtgärdsförslag se tabell 1 samt kartorna.

Länsstyrelsen beslutar om ytterligare åtgärder.

Lagskydd och ärendegång

Vad säger lagen?

Lagskyddet för våra forn- och kulturlämningar regleras i *Kulturminneslagen* (SFS 1988:950). Riksintresseområden, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och andra kulturlämningar omfattas också av Miljöbalken, Skogsvårdslagen och Plan- och bygglagen.

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö (1 kap. 1 §). Så inleds *Kulturminneslagen*. Detta ansvar delas av alla, såväl enskilda som myndigheter. Fasta fornlämningar är skyddade enligt lag och till dessa räknas lämningar efter människors verksamhet som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna (2 kap. 1 §). Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning (2 kap. 6 §).

Till lämningen hör också en skyddszon, ett så kallat fornlämningsområde som också omfattas av lagskyddet. Hur stor denna skyddszon är varierar från fall till fall och fastställs av länsstyrelsen. Anledningen till detta är att det ofta finns lämningar dolda under markytan intill den registrerade fornlämningen. Skyddszonen syftar också till att bevara upplevelsen av lämningen. Om en exploatering sker för nära inpå en skyddad lämning eller ett byggnadsminne kan upplevelsevärdet påverkas.

Vid inventering bedöms lämningarna som fast fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning. Dessa bedömningar är preliminära och kan omvärderas av länsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet. En lämning som är registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning har ett svagare lagskydd. Men vid en ny bedömning kan den komma att klassas som fast fornlämning.

Den som på något sätt vill ändra en fast fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd (2 kap. § 12). En lämplig rutin är därför att kontakta länsstyrelsen så snart en registrerad lämning berörs. Det är Länsstyrelsen i Jönköpings län som ansvarar för den regionala kulturmiljövården. Länsstyrelsen fattar beslut om åtgärder.

Kulturhistorisk förstudie

Kulturhistoriska förstudier används ofta som planeringsunderlag inför exploatering- ar som berör stora områden. De ger en övergripande kunskapsbild av kulturmiljö och landskap utifrån ett långt tidsperspektiv – från stenålder till nutid.

Utifrån arkiv- och litteraturstudier, kartanalys och fältbesiktning görs en karaktärisering av kulturmiljö och landskap i det aktuella området. Det kulturhistoriska planeringsunderlaget utgör en viktig del av planeringsprocessen och används bland annat i MKB-sammanhang. Förstudier omfattas dock inte av lagen, utan är frivilliga åtaganden.

Arkeologisk utredning

Om det finns indikationer på att en forn- eller kulturlämning berörs av en exploatering kan länsstyrelsen fatta beslut om en särskild arkeologisk utredning (2 kap. § 11). Den kan göras i två etapper. Etapp 1 avser arkiv- och kartstudier samt fältinventering i det aktuella området. Inom etapp 2 görs till exempel en sökschaktning med grävmaskin för att se om lämningar finns dolda under markytan. En arkeologisk utredning syftar endast till att klargöra om det finns lämningar inom den berörda ytan.

Arkeologisk förundersökning

Om utredningen visar att en lämning berörs kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning (2 kap. § 12). Syftet med denna är att karaktärisera och avgränsa lämningen. Då tas också prover för t.ex. datering. Om en redan känd forn- eller kulturlämning berörs av exploatering kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning utan att någon utredning behövs.

Arkeologisk undersökning

Utifrån förundersökningens resultat beslutar länsstyrelsen om en särskild arkeologisk undersökning behövs (2 kap. § 13). Då tas den fasta fornlämningen bort helt och hållet. Lämningen dokumenteras och kunskapen sparas därmed för framtiden. I särskilda fall kan en lämning, eller ett område med lämningar, bedömas ha så stora värden att den inte får tas bort.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:	431-703-2010
Jönköpings läns museums dnr:	29/2010
Beställare:	Gränna Energi AB, genom Vindkraft-Gruppen, Eric Pauls- son
Rapportansvarig:	Mikael Nordström
Historisk kartanalys:	Ådel V. Franzén
Fältinventering:	Mikael Nordström
Fältarbetstid:	2010-04-29–2010-05-19
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Socken:	Gränna socken
Fastighetsbeteckning:	Norra Kärr 1:2, 1:3 och 1:4
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad 7E8f
Koordinater:	X6441500, Y1426800
Utredningsyta:	36 hektar
Forn- och kulturlämningar:	Röjningsrösen, torplämningar, källa, gränsmärke?, minnes- märke?, hamlad ask m.m.
Tidsperiod:	Historisk tid
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.	

Referenser

Tryckta källor

- Agertz, J. 2008. *Om ortnamn i Jönköpings län. Småländska kulturbilder. 2008. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings läns museum LXXVII. Jönköping.*
- Allvin, Jonas. 1993 (1853). *Beskrifning öfver Wista härad uti Jönköpings län. Stiftelsen Grännamuseernas Skriftserie nr 4. Gränna.*
- Cassel, K. (red.) 2005. *Arkeologiskt program för Jönköpings läns museum. Jönköping.*
- Helin, Johan. 1937 (1791). *Färdevägar i Gränna socken 1791. Grenna hembygdsförening, jubileumsskrift 1937. Gränna.*
- Natur – Jönköpings län. Sammanställning av inventeringar för Naturvårdsprogram Jönköpings län. 1993. Länsstyrelsen i Jönköpings län. Jönköping.*
- Nordström, M. 2010. *Lilla Boefalls gamla tomt. Arkeologisk förundersökning av RAÄ 268, Lilla Boefalls gamla tomt samt nyupptäckt fossil åkermark, inför planerat vindkraftverk inom Vretaholm 6:2, Gränna socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum Arkeologisk rapport 2010:06.*
- Pro Natura (Tomas Fasth). 2009. *Norra Kärr vindkraftpark – Riksintressen för vindkraft och vetenskaplig naturvård på kollisionskurs? Vindkraftpark Norra Kärr– naturvärden i anslutning till planerade verk.*
- Torpregister till torpvandrarkartan över Gränna socken 2003. Grenna hembygdsförening*
- Ödeén, A. 2008. *Tuggarp 2:3 och 2:6. Inför byggnation av vindkraftverk samt tillfartsvägar. Gränna socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län. Arkeologisk rapport 2008:80. Jönköpings läns museum. Jönköping..*

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv.

Kartunderlag

Lantmäteriet <http://www.lantmateriet.se>

Gränna sockenallmänning. 06-grj-38, 1744. Delning.

Ingefarp: E42-46:1. Enskifte. 1826. Jonas Allvin

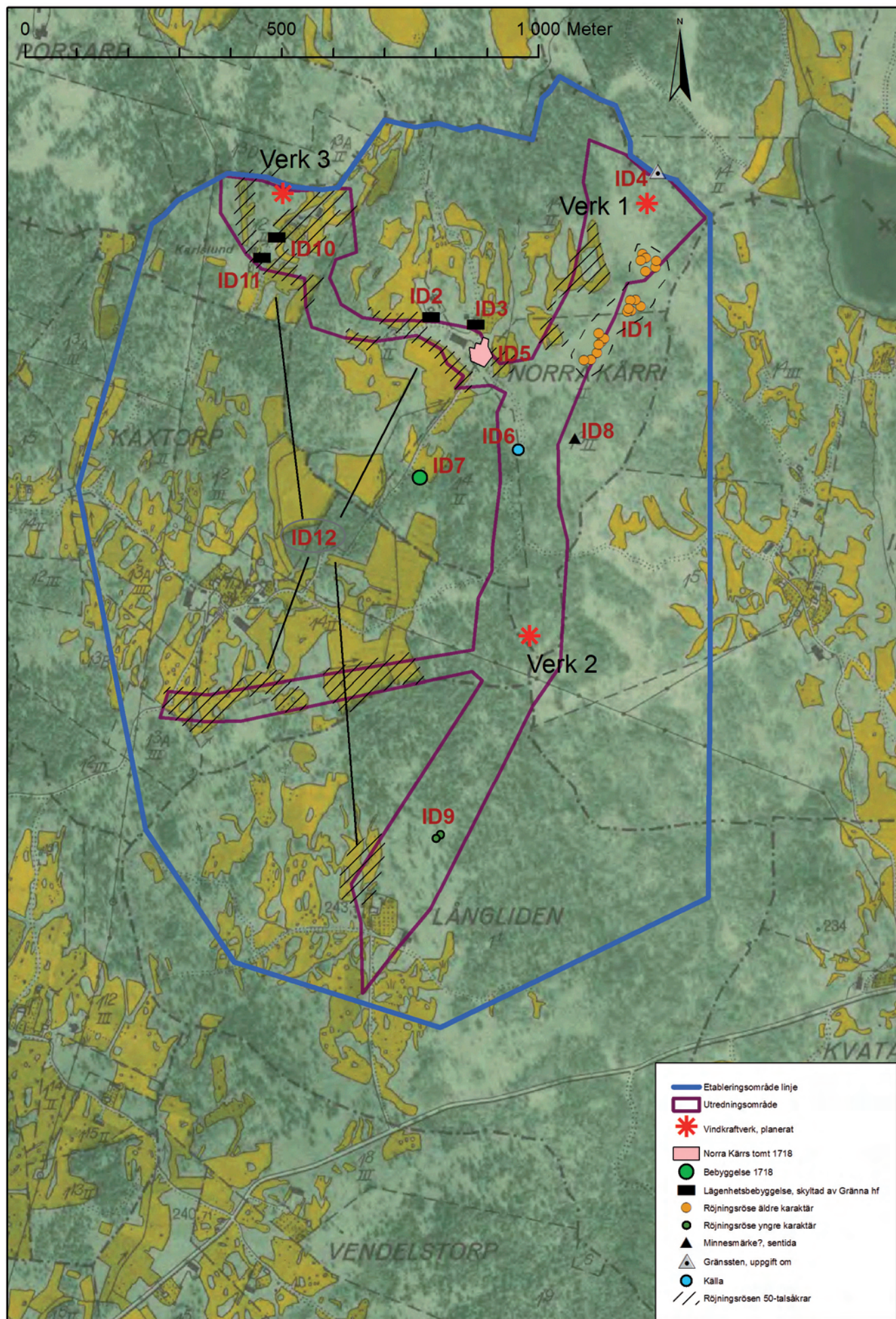
Kaxtorp: E42-53:1. Storskifte. 1805. Jonatan Montelin

Långliden: 06-grj-248. Övrig kartering. 1902.

Norra Kärr: E42-61:1. Mätning, 1718. Arvid Månsson Hagman

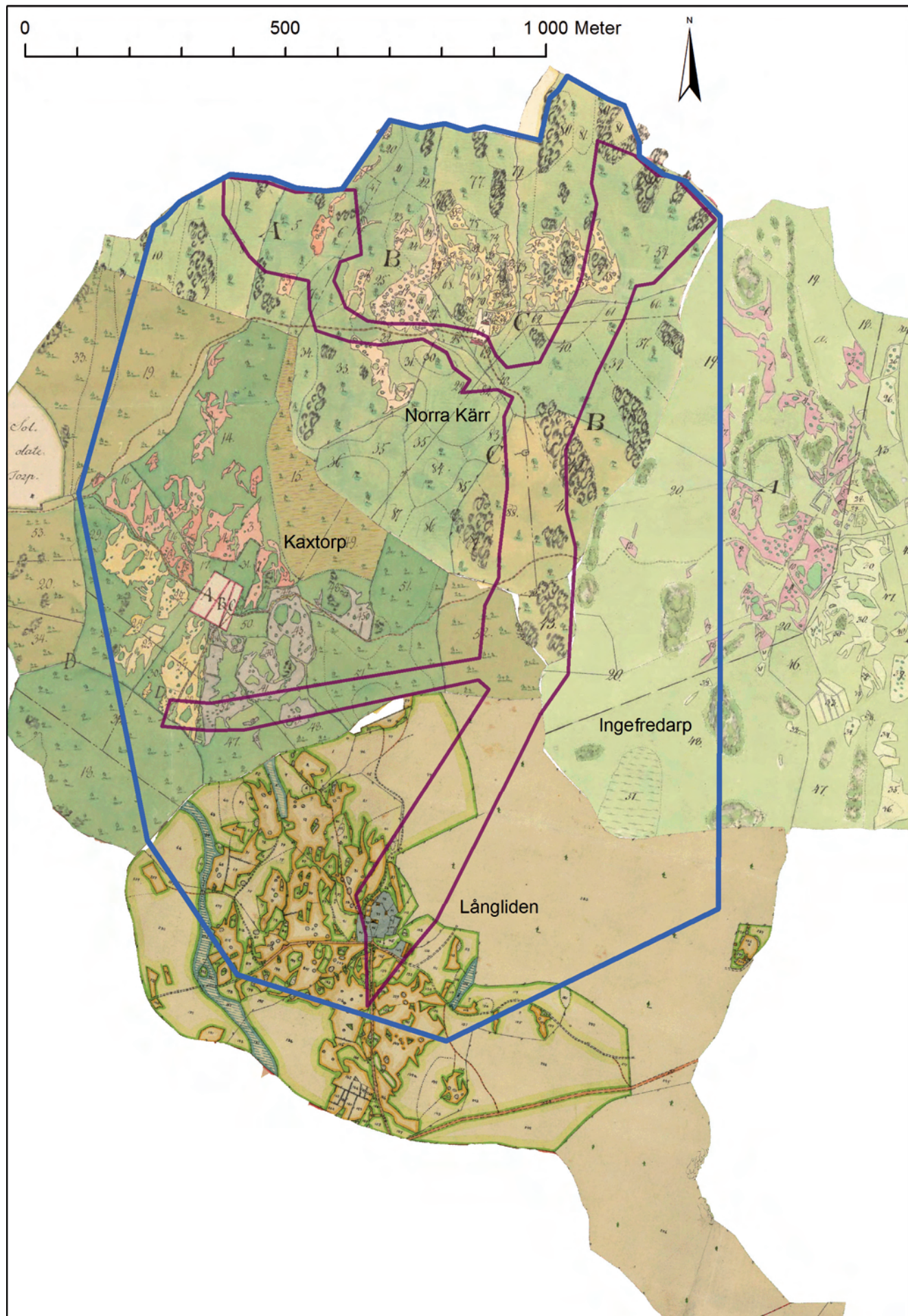
Norra Kärr. E42-61:2 Storskifte, 1816. Jonatan Montelin, Fredrik Lagerdal

Nya forn- och kulturlämningar inlagda på 1950-talets ekonomiska karta. Skala 1: 10 000.

Äldre kartor över området: Kaxtorp 1806, Norra Kärr 1816, Ingefredarp 1826 och Långliden 1902. Skala 1: 10 000.

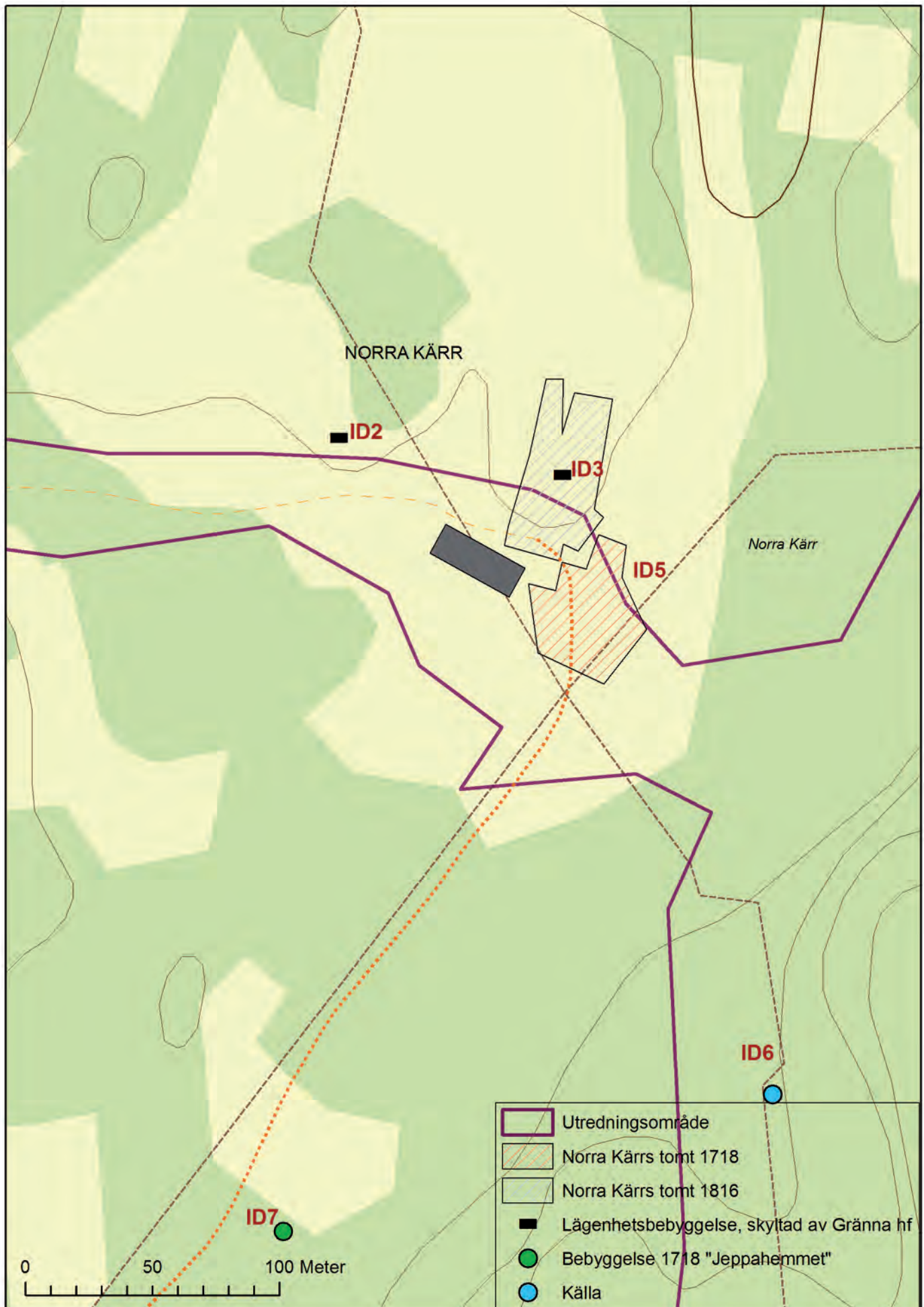

Utredningsområdet markerat på generalstabskartan från 1884. Bebyggelse finns angivet vid Kaxtorp, Norra Kärr, Karlslund och Långliden. Skala 1: 10 000.

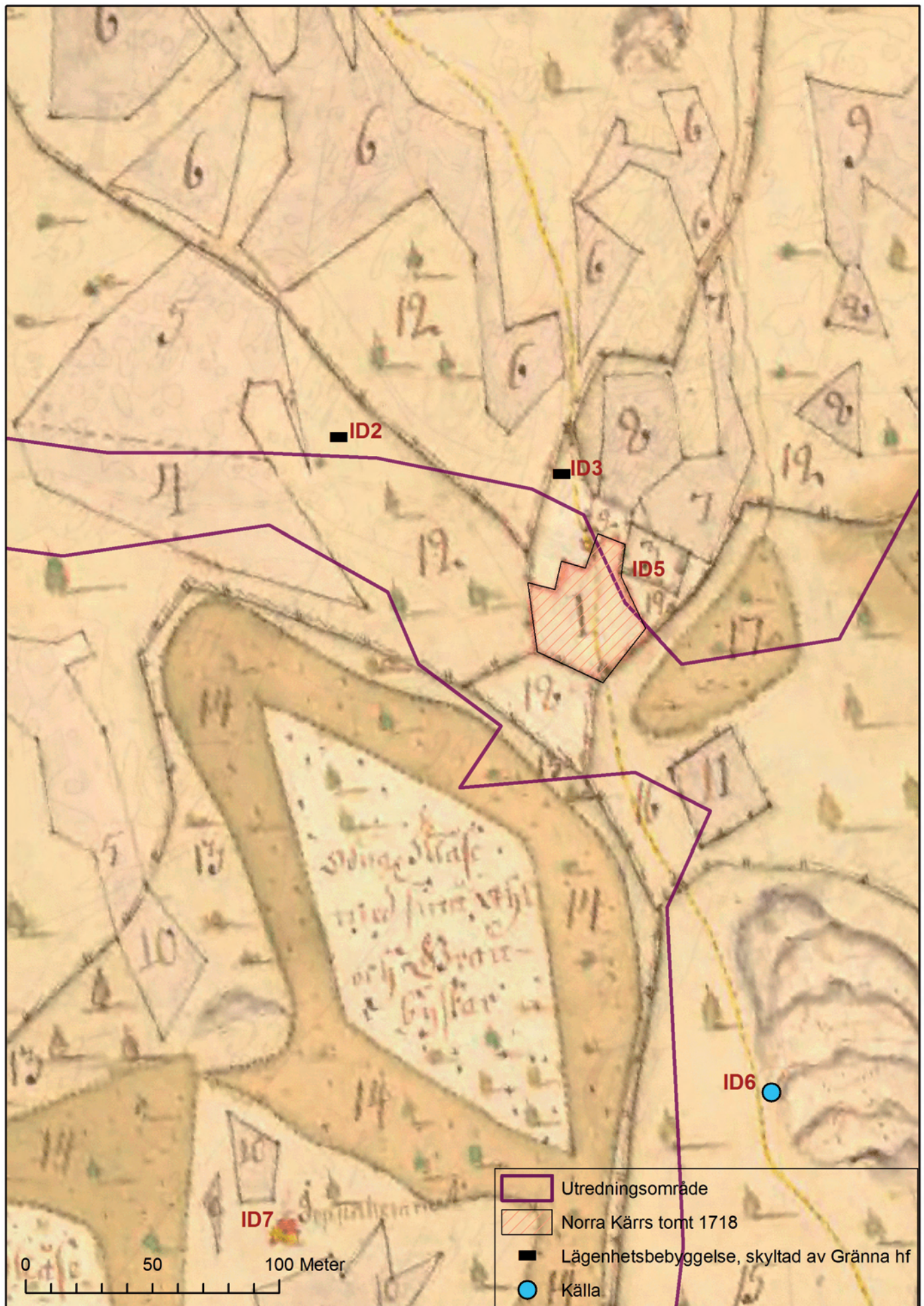
Norra Kärr. Ekonomiska kartan 1950-tal. Skala 1: 2000.

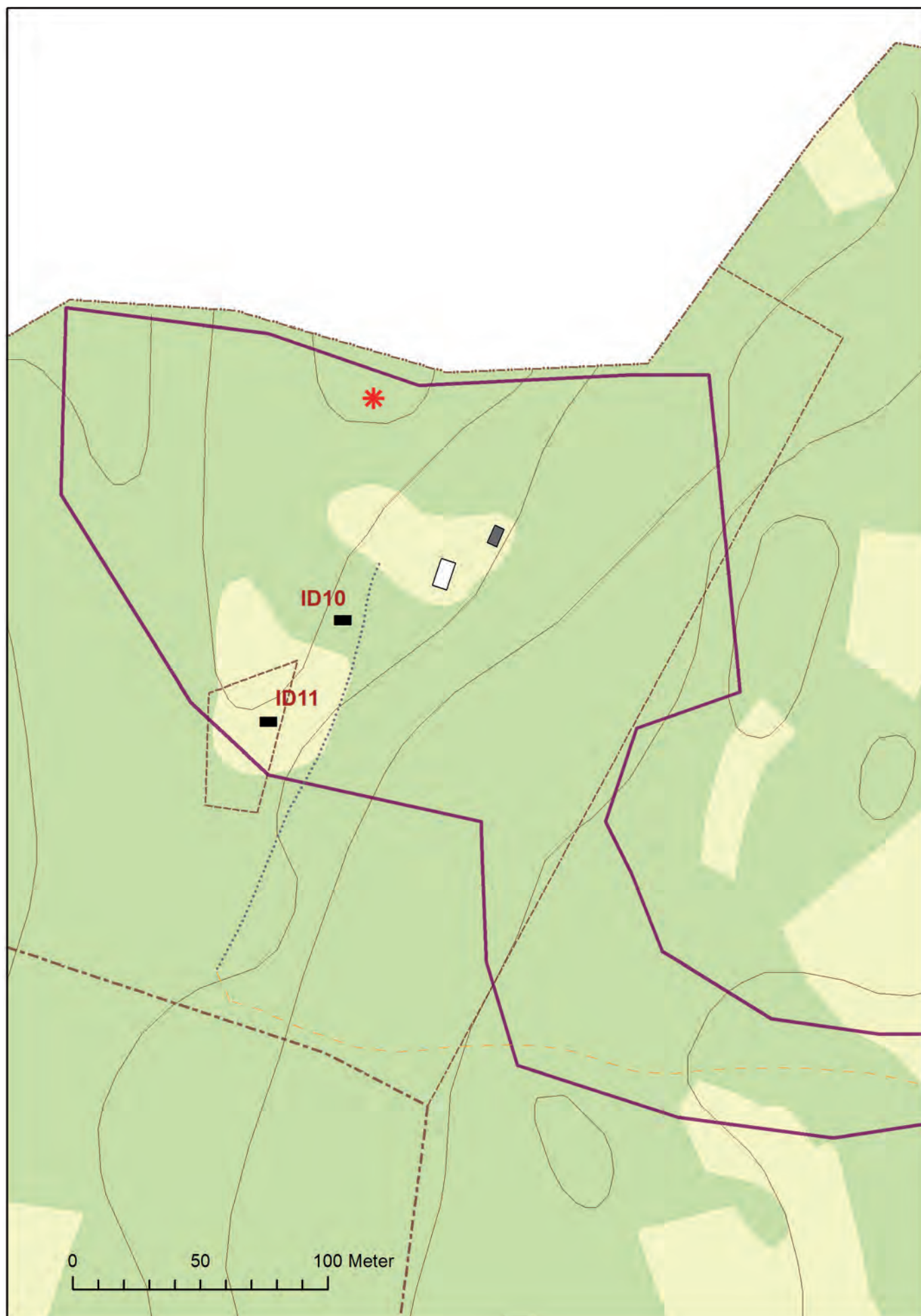
Norra Kärr. Storsifte 1816. Skala 1: 2000.

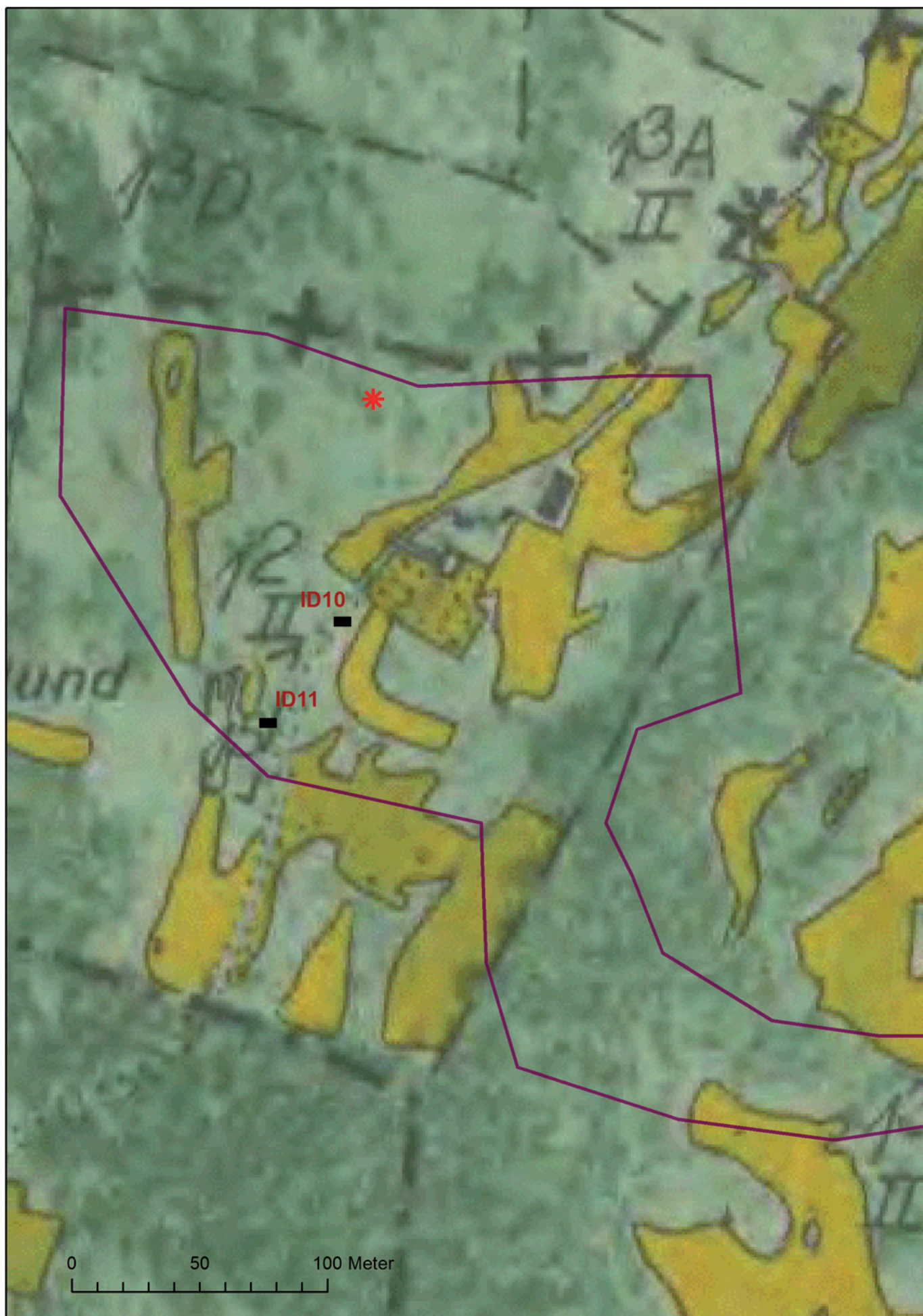
Norra Kärr. Geometrisk mätning 1716. Skala 1: 2000.

Karlslund. Digitala fastighetskartan 2000-tal. Skala 1: 2000.

Karlslund. Ekonomiska kartan 1950-tal. Skala 1: 2000.

Inom det aktuella utredningsområdet har ett flertal nya kulturlämningar framkommit, men också ett par fasta fornlämningar. Inga lämningar av förhistorisk karaktär har kunnat påvisas, men bebyggelseenheter av medeltida ursprung kan antas finnas i området.

Områden med fossil åkermark i form av röjningsrösen förekommer rikligt. Det stora flertalet kan dock knytas till sentida odlingsfaser fram i 1900-tal. Det finns emellertid ett antal röjningsrösen längst i nordost som ligger utanför de områden som i det äldre kartmaterialet kan beläggas varit uppodlade. Även om det finns enstaka röjningsrösen av yngre karaktär även här bedöms merparten vara äldre. Dessa får betraktas som fast fornlämning. Fast fornlämning är också Norra Kärrs gamla gårdstomt som sannolikt har rötter i 1600-talet och kanske tidigare.

Bland de övriga kulturhistoriska lämningarna kan nämnas en källa och bebyggelselämningar i form av torp och backstugor.